

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ НАДСКЛАДНИХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

КРИМЧАК Людмила

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-2546-9257>
e-mail: krymchakl@khnmu.edu.ua

СЛОБОДЯНЮК Іванна

здобувач вищої освіти
Хмельницький національний університет
ivanna197902@gmail.com

КРИМЧАК Олександр

аспірант
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0009-0003-7497-7885>

Стаття присвячена дослідженню питання економічної безпеки держави та висвітленню його актуальної проблематики в сучасних умовах воєнного стану. На основі проведеного дослідження розкрито зміст та складові економічної безпеки, основні фактори, що впливають на її формування в умовах війни в Україні, визначено основні ризики та загрози, які постали перед вітчизняними підприємствами та державою, розглянуто основні напрями міжнародної підтримки для стабілізації економічної безпеки України.

Ключові слова: економічна безпека, війна, складові економічної безпеки, підприємство, економічні ризики та загрози.

ENSURING THE STATE'S ECONOMIC SECURITY AND TODAY'S CHALLENGES

KRYMCHAK Liudmyla, SLOBODIANIUK Ivanna, KRYMCHAK Oleksandr

Khmelnytskyi National University

The article is devoted to the study of the issue of economic security of the state and highlighting its current issues in modern conditions of martial law. Since ensuring economic security is one of the most important national priorities. Based on the research conducted, the content and components of economic security are revealed, the main factors influencing its formation in war conditions, the main risks and threats that have arisen for domestic enterprises and the state are identified, in particular, physical destruction of infrastructure, shortage of qualified labor, risks to food security and challenges for the functioning of the national economy in conditions of constant military operations. One of the components of national economic security is the economic security of domestic enterprises. The main threats to the economic security of domestic enterprises engaged in foreign economic activity before the start of the full-scale war were considered by most scientists to be: low competitiveness of domestic products, high energy and material intensity of the branches of the national economy, insufficient level of investment in the industry of Ukraine, lack of a mechanism for effective implementation of the latest technologies in industry, risky credit and monetary policy of the state in the banking sector, etc. Today, these challenges have not disappeared. However, more powerful and with a greater level of negative impact on both economic security and the functioning of the enterprise as a whole have appeared. Thus, with the start of the full-scale war, the issue of preserving production capacities became acute for many enterprises. The article considers the main areas of international support for stabilizing the economic security of Ukraine.

Key words: economic security, war, components of economic security, enterprise, economic risks and threats.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема забезпечення економічної безпеки України набула особливої актуальності у зв'язку з тривалою військовою агресією та впровадженням воєнного стану. Війна створює нові загрози для економічної стабільності держави, зокрема фізичні руйнування інфраструктури, дефіцит кваліфікованої робочої сили, ризики для продовольчої безпеки та виклики для функціонування національної економіки в умовах постійних військових дій. У цих умовах зростає важливість міжнародної підтримки та пошуку шляхів адаптації до нових викликів задля захисту економічних інтересів України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематика економічної безпеки є сьогодні надзвичайно актуальною в наукових колах. Так, С. Стеценко досліджував теоретико-методологічні та практичні питання економічної безпеки: сутність і структуру [2]. У своїй статті С. Рудніченко та Н. Гавловська показали, яку частку в структурі національної безпеки займає економічна безпека та її складові [1]. Л. Кримчак розкрила основні ризики та загрози, які постали перед вітчизняними підприємствами [8], а А. Овчаренко та А. Мишанич [3] охарактеризували роль Бюро

економічної безпеки України в умовах воєнного стану. В праці Л. Будник, О. Ронської та Л. Лісецької розглянуто припущення, що ця війна призведе до розростання глобальної економічної та фінансової кризи [5]. Дослідженню економічної безпеки України в умовах російської агресії присвячена праця науковців А. Мазараки та Т. Мельник [6]. Крім того, д.е.н. Я. Жаліло розглянув питання економічної безпеки України в умовах довготривалої війни [7]. На рівні суб'єктів господарювання С. Матюхом розроблені рекомендації щодо механізму реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства [9].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРИШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Не зважаючи на актуальність питання забезпечення економічної безпеки на мезо-, макро- та мікрорівнях, більш глибоких досліджень потребує саме аналіз впливу викликів сьогодення на стан економічної безпеки держави та її складових, а також дослідження шляхів подолання таких викликів та загроз.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз економічної безпеки держави та основних її складових в умовах війни в Україні, основні ризики та загрози, фактори, що впливають на її формування та чинники стабілізації економічної безпеки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Національна безпека включає значну кількість складових: державна безпека, зовнішньоекономічна, воєнна безпека та безпека державного кордону, внутрішньополітична, соціальна та гуманітарна, науково-технологічна безпека, екологічна та інформаційна безпека [1]. При цьому економічна безпека прямо або опосередковано "відчуває" вплив інших складових і безпосередньо формує певний рівень "задоволеності суспільства" рівнем життя.

Забезпечення економічної безпеки належить до числа одних з найважливіших національних пріоритетів. Поняття "економічна безпека" стало затребуваним в Україні з моменту здійснення активних економічних трансформацій.

Економічна безпека - це стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного, оборонного існування і прогресивного розвитку суб'єкта безпеки, невразливість і незалежність його економічних інтересів стосовно можливих зовнішніх і внутрішніх загроз і впливів [2].

З 24 лютого 2022 року в Україні запроваджено воєнний стан через вторгнення держави агресора на територію нашої держави. З цього моменту діють особливі порядки, існують обмеження, передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [4]. У ці часи неабиякої важливості набувають питання забезпечення економічної безпеки держави і ролі Бюро економічної безпеки України (БЕБУ) в її забезпеченні [3].

З впровадженням правового режиму воєнного стану, відповідно до ст. 7 закону України «Про правовий режим воєнного стану» на складові економічної безпеки, як умови забезпечення прав людини критичний вплив мають такі фактори, як:

- трудова повинність для працездатності осіб, що не задіяні в оборонній сфері, що суттєво знижує кількість трудових ресурсів;
- примусове відчуження майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави;
- регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації,
- встановлювати особливий режим у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини;
- вилучати у підприємств, установ і організацій навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини та інші [4].

На думку експертів, ця війна призведе до розростання глобальної економічної та фінансової кризи [5].

Якщо в мирний період завдання економічної безпеки держави полягають у захисті фінансово-банкової системи, забезпеченні здатності національної економіки до задоволення потреб населення і держави, підтримки балансу між внутрішніми та зовнішніми інвестиціями, то в умовах війни ці орієнтири зміщені на інші проблеми. Перш за все, це захист власного економічного потенціалу від його нищення з боку агресора, навіть не потребують пояснень питання експорту українського зерна, яке постійно блокується країною-терористом. Також важливу роль грає економічний супротив агресору, арешт його майна, блокування рахунків тощо.

Як відомо, економічна безпека має надзвичайно важливе значення для держави, оскільки вона забезпечує високий життєвий рівень та дозволяє органам публічної влади ефективно виконувати свої функції [3]. Сьогодні економічній безпеці України задано найбільш потужного удару за всі роки незалежності [6].

Однак, під час збройного конфлікту, а фактично війни, значення економічної безпеки зростає ще більше. Так, необхідно забезпечувати Збройні Сили України всім необхідним (зброя, боєприпаси, паливо, продукти харчування тощо), крім того необхідно продовжувати здійснювати соціальну підтримку населення, а потреби у її отриманні під час війни лише збільшуються. Це пояснюється тим, що багато людей втрачають свої домівки, рідних, а діти залишаються без батьківського піклування і т.п.

Окрім зазначеного, економічній безпеці держави загрожує знецінення національної валюти, адже інвестиції в державі, де йде війна, значно обмежуються через обґрунтовані побоювання, що такі капіталовкладення можуть не виправдати себе. Усе вищепераховане, безсумнівно, свідчить про те, що роль економічної безпеки під час війни є напроцуд значною, а її послаблення може призвести до шкоди обороноздатності та територіальної цілісності держави і, з невідворотністю, позначиться на життєвому рівні народу. Тож, Бюро економічної безпеки є одним із «інструментів», покликаних запобігти таким наслідкам [3].

Основні загрози економічній безпеці у 2024 році включають: фізичні руйнування основних засобів та економічної інфраструктури, нестачу кваліфікованої робочої сили, ракетні та дроніві атаки. На тлі невизначеності у розмірах завданих війною збитків та можливостей їх компенсації, часові та фінансові перспективи відновлення економічного потенціалу у багатьох сферах діяльності залишаються серед основних проблем економічної безпеки України [7].

В умовах збереження високих воєнних ризиків загрози у сфері продовольчої безпеки залишаються відчутними і не втрачають актуальності [7]. Бойові дії руйнують сільськогосподарські угіддя, які стають непридатними для використання, виробничу та логістичну інфраструктуру. Зменшується виробництво, збільшується дефіцит матеріально-технічних засобів. Водночас, найсуттєвішою загрозою продовольчій безпеці, яка зберігатиметься і в майбутньому, є посилення дефіциту трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві [7].

Через відсутність прогнозованого терміну завершення війни, розв'язаної РФ, не можливо сформувати вичерпний перелік викликів і загроз економічній безпеці України. Серед нових ризиків поширення випадків блокування вільного транскордонного руху товарів з України до країн ЄС через страйки або за рахунок запровадження дискримінаційних односторонніх обмежень є специфічним і складно прогнозованим ризиком економічної безпеки. Посилення зовнішньої нестабільності, пов'язане з потенціалом розширення бойових дій, може призвести зокрема до значного напруження у ланцюгах постачання для більшого кола країн-партнерів України й спричинити ширший негативний вплив на значну кількість економічних процесів для України.

Окрім цього, специфічними потенційними ризиками, які можуть впливати на довгострокову економічну безпеку України й варті для подальшого врахування є: посилення конкуренції за корисні копалини та ланцюгів постачання критично важливих товарів та ресурсів; екстремальні погодні явища, які загострюють проблеми продовольчої безпеки, водопостачання та логістики, що призводить до міграції; значна залежність України від обсягів та періодичності надходження міжнародної допомоги, що ускладнює можливості для реалізації стратегічних пріоритетів держави; ризики для безпеки та стабільності, пов'язані із нестачею контролю технологій зі штучним інтелектом, котрі варто визначити для пріоритетних дій для захисту економічної безпеки у сфері цифровізації [7].

Обережний оптимізм експертів для оцінок на початку третього року повномасштабної війни може бути пояснений зміцненням адаптивності суб'єктів економічних відносин України не тільки до умов збройної агресії, а й до її трансформації у довгострокове протистояння. Відтак, пониження переважною більшістю експертів ймовірності й впливу загроз економічній безпеці дозволяє зафіксувати відхід економічної безпеки України від критично високої ризиковості 2022 р. та стабілізацію її стану на тлі значних зусиль внутрішніх і зовнішніх суб'єктів [7].

Однією із складових національної економічної безпеки є економічна безпека вітчизняних підприємств, зокрема суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. До основних загроз економічній безпеці вітчизняних підприємств-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до початку повномасштабної війни більшість науковців відносили такі, як: низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції, висока енерго- та матеріаломісткість галузей народного господарства, недостатній рівень інвестування в промисловість України, відсутність механізму ефективного впровадження новітніх технологій в промисловість, ризикова кредитно-грошова політика держави в банківській сфері, на фондовому та валютному ринках, неефективна податкова система, зростання інфляції, неефективна та несправедлива приватизація, втрата державного контролю над природними монополіями, послаблення регулюючої функції держави в їх ціновій політиці, недостатня патентна захищеність, відтік кваліфікованих кадрів та прорахунки в прийнятих управлінських рішеннях тощо.

Станом на сьогоднішній день зазначені виклики нікуди не зникли. Однак з'явилися нові, більш потужні та з більшим рівнем негативного впливу як на економічну безпеку, так і функціонування підприємства загалом. Так, з початком повномасштабної війни для багатьох підприємств постало гостро питання збереження виробничих потужностей. Зокрема, більшість вітчизняних промислових суб'єктів, розташованих на Півдні чи Сході України, зазнали руйнувань, обстрілів, втрат частини виробничого потенціалу чи до цього часу знаходяться на окупованій території. Це призвело до значного скорочення обсягів промислового виробництва. Так, до прикладу, металургійна галузь зазнала більше 70% скорочення

виробництва станом на кінець 2022 року. Цілком зрозуміло, що відбулося в результаті і скорочення експорту продукції металургійної промисловості, яка в довоєнний час становила основну статтю вітчизняного експорту [8].

Забезпечення економічної безпеки підприємства у стратегічній перспективі передбачає розробку і реалізацію управлінських рішень у довгостроковому і середньостроковому часовому діапазоні, оскільки акцент менеджерів буде саме на попередженні негативних проявів загроз і мінімізації невідряданого ризику при ухваленні управлінських рішень [9].

Важливим чинником стабілізації економічної безпеки України є міжнародна підтримка, основні напрями якої можна визначити в Таблиці 1 [10].

Таблиця 1

Основні напрями міжнародної підтримки України

Сфери міжнародної підтримки	
Кредити	Економічні втрати України та втрати державного бюджету можна компенсувати зовнішніми запозиченнями. Європейські та американські партнери частково задовольняють потреби офіційного Києва, надаючи фінансування у формі прямої допомоги чи грантової підтримки, яка не потребує повернення. Проте основна частка зовнішніх фінансових вливань в економіку залежатиме від надання кредитів.
Військово-технічна допомога	Цей напрямок надзвичайно важливий для захисту території України від військової агресії, російсько-ракетних ударів тощо.
Інвестування	Поступове відновлення економічного потенціалу України відкриває можливості для відновлення інвестиційної привабливості країни.
Гарантії подальшого захисту України	Надання таких гарантій вплине на впевненість інвесторів у стабільному майбутньому України.

На основі джерела [10]

**ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ**

За результатами досліджень, проведеного аналізу та використаних літературних джерел загалом можна зробити такі висновки, що економічна безпека України є одним з найважливіших національних пріоритетів, особливо під час виснажливої та тривалої війни, яка в свою чергу спричинила нові виклики та загрози для держави. Воєнні дії з боку держави агресора руйнують економічну інфраструктуру, створюють дефіцит трудових ресурсів та скорочують кількість кваліфікованої робочої сили, ускладнюють відновлення економічного та технічного потенціалу. Продовольча безпека також знаходиться під загрозою через втрати сільськогосподарських земель та дефіцит ресурсів.

Незважаючи на всі труднощі, Україна продовжує адаптуватися до умов затяжної та тривалої війни, демонструючи поступову стабілізацію економічної безпеки завдяки міжнародній підтримці та власним зусиллям. Для подальшого зміцнення економічної безпеки необхідний стратегічний підхід, спрямований на захист важливих галузей, залучення інвестицій та мінімізації ризиків, що виникають у зв'язку з тривалими економічними загрозами.

Література

1. Продовольча безпека та здоров'я населення як елемент економічної безпеки макrorівня / Є. М. Рудніченко, Н. І. Гавловська // Вісник Хмельницького національного університету – 2017. – № 4. – С. 54-57.
2. Економічна безпека: сутність і структура / С. П. Стеценко // Журнал Інвестиції: практика та досвід – 2013. – №4. – С. 104-106. https://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2013/26.pdf
3. Роль бюро економічної безпеки України в умовах воєнного стану / А. О. Овчаренко, А. В. Мишанич // Правова позиція – 2022 – № 2 (35). – С. 67-71. URL: <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-2.12>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 11.10. 2022).
5. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану / Л. Будник, О. Ронська, Л. Лісецька // Галицький економічний вісник – 2022. – № 4 (77). – С. 138-147. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.04.138
6. Економічна безпека України в умовах російської агресії / А. Мазаракі, Т. Мельник // Науковий журнал Scientia Fructuosa. Вісник Київського національного торговельно – економічного університету – 2022. – №5. – С.4-28. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(145\)01](https://doi.org/10.31617/1.2022(145)01)
7. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни – Експертно-аналітична доповідь. За загальною редакцією д.е.н. Я. А. Жаліла, К.: НІСД, – 2024. – С. 71. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08>
8. КРИМЧАК , Л. (2023). ТРАНСФОРМАЦІЯ РИЗИКІВ ТА ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ. *Development Service Industry Management*, (1), 56–60. [https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1\(6\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1(6))

9. Основи формування механізму реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства / С. А. Матюх // Український журнал прикладної економіки та техніки – 2023 – № 1 (Том 8). – С. 27-32. URL: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-1-4>

10. Проблеми розвитку економічної безпеки в Україні: виклики і можливості / Ю. Романовська, Г. Козаченко, Ю. Погорелов, О. Помазун, К. Редько // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики – 2022. – №46 (Том 5). – С. 249-256. URL: <https://doi.org/10.55643/fcapter.5.46.2022.3906>

References

1. Prodovol'cha bezpeka ta zdorov'ya naselennya yak element ekonomichnoyi bezpeky` makrorivnya / Ye. M. Rudnichenko, N. I. Gavlovs'ka // Visnyk Xmel'ny'cz'kogo nacional'nogo universytetu – 2017. – # 4. – S. 54-57.
2. Ekonomichna bezpeka: sutnist` i struktura / S. P. Stecenko // Zhurnal Investy`ciyi: prakty`ka ta dosvid – 2013. – #4. – S. 104-106. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2013/26.pdf
3. Rol` byuro ekonomichnoyi bezpeky` Ukrainy` v umovax voyennogo stanu / A. O. Ovcharenko, A. V. My`shany`ch // Pravova pozy`ciya – 2022 – # 2 (35). – S. 67-71. URL: <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-2.12>
4. Pro pravovy`j rezhy`m voyennogo stanu: Zakon Ukrainy` vid 12.05.2015 # 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (data zvernennya 11.10. 2022).
5. Finansova bezpeka derzhavy` v umovax voyennogo stanu / L. Budny`k, O. Rons`ka, L. Lisecz`ka // Galy`cz`ky`j ekonomichny`j visnyk – 2022. – # 4 (77). – S. 138-147. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.04.138
6. Ekonomichna bezpeka Ukrainy` v umovax rosijs`koyi agresiyi / A. Mazaraki, T. Mel`ny`k // Naukovy`j zhurnal Scientia Fructuosa. Visnyk Ky`yivs`kogo nacional'nogo torgovel`no – ekonomichnogo universytetu – 2022. – #5. – S.4-28. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(145\)01](https://doi.org/10.31617/1.2022(145)01)
7. Ekonomichna bezpeka Ukrainy` v umovax dovgotry`valoyi vijny` – Ekspertno-analyt`chna dopovid`. Za zagal`noyu redakciyeyu d.e.n. Ya. A. Zhalila, K.: NISD, – 2024. – S. 71. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08>
8. KRYMCHAK, L. (2023). TRANSFORMATION OF RISKS AND THREATS OF THE ECONOMIC SECURITY OF DOMESTIC BUSINESS ENTITIES. *Development Service Industry Management*, (1), 56–60. [https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1\(6\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1(6))
9. Osnovy` formuvannya mexanizmu realizaciyi strategiyi zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva / S. A. Matyux // Ukrainy`ky`j zhurnal pry`kladnoyi ekonomiky` ta teknyky` – 2023 – # 1 (Том 8). – С. 27-32. URL: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-1-4>
10. Problemy` rozvy`tku ekonomichnoyi bezpeky` v Ukraini: vy`kly`ky` i mozhly`vosti / Yu. Romanovs`ka, G. Kozachenko, Yu. Pogoryelov, O. Pomazun, K. Red`ko // Finansovo-kredy`tna diyal`nist`: problemy` teoriyi ta prakty`ky` – 2022. – #46 (Том 5). – С. 249-256. URL: <https://doi.org/10.55643/fcapter.5.46.2022.3906>